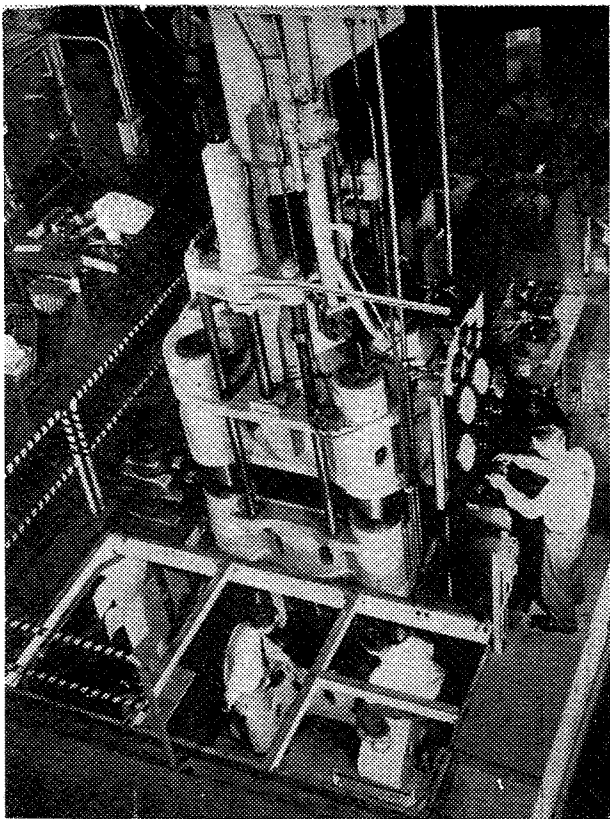

WE leven in het tijdperk van de „kunst”. Niet in dat van de Kunst — was dat maar waar. In deze kunst-jaren trachten technici en chemici steeds meer en beter in hun laboratoria te maken wat de natuur schijnbaar moeiteloos voortbrengt. We hebben ons omringd van velerlei kunst-stoffen, talrijke maken ons het leven gemakkelijker. De kunst-harsen in hun duizenderlei variaties en toepassingen zijn niet meer uit ons dagse doen weg te denken; de kunst-zijde vult onze linnen-kast, in zijn laden liggen de nylon-kousen. We beschermen onze gezondheid met vele synthetisch bereide geneesmiddelen en gebruiken kunst-glazen ruiten.

De kunst-mens heeft z'n intrede gedaan in de fabriek om ons het zwaarste werk uit handen te nemen. Gaat U maar voort: vrijwel geen handeling kunnen we verrichten zonder tegen de kunst-ige vindingen der mensen te botsen, zonder iets van trots te voelen, omdat we de natuur hebben geëvenaard, ja in sommige gevallen overtroffen. Zelfs de chemische processen, die de zon haar energie schenken, bootsen we op aarde na. Voorlopig zijn onze resultaten niet zo heilzaam als die van ons kosmisch familiehoofd. Maar wat niet is, kan komen!

Het nieuwste is kunst-diamant. „Ho”, roept de kenner, „nu ben je zeker op de verkeerde weg, want plastics en nylon komen — voor zover bekend — niet in de natuur voor, maar diamant...!” Goed, het is dus geen kunst-diamant, die uit de boven afgebeelde wonderlijke machine — een soort super-hogedrukpan — te voorschijn komt. Maar we maken toch uit koolstof de glinsterstenen, die tot de schoonste scheppingen der natuur worden gerekend. Nu zijn ze nog uiterst klein, maar over een poos kunnen wij ze bij de synthetiseur op maat en kleur bestellen. En misschien worden ze dan zo goedkoop — behalve de bewerking, die even (echt) kunstig zal blijven als ze is — dat lieden, die thans hun kapitaal beleggen in diamant, hun geld dan in de Kunst steken. Zo kan de „kunst” de Kunst bevorderen. Wie weet?

MENS en Wereld

Ontmoeting der levensovertuigingen

De humanistische Stichting „Socrates” belegde, in samenwerking met het bestuur van de Internationale School voor Wijsbegeerte in de zomer van 1954 een cursus, getiteld: „Ontmoeting der levensovertuigingen”. De inleidingen, daar gehouden, zijn kort geleden verschenen in brochurevorm, door het H.V. uitgegeven.¹⁾ De leider van de zomerschool, D. d'Angremond schreef bij deze uitgave een korte inleiding.

Het was bekend dat de meeste van de talrijke deelnemers, bij wie alle besproken levensovertuigingen vertegenwoordigd waren, in een sfeer van openheid en verdraagzaamheid gedebatteerd hadden en dat zij allen er van overtuigd waren dat deze conferentie zeer geslaagd was niet alleen, maar ook bijzonder nuttig was geweest. Zo is de wens naar voren gekomen om de inleidingen voor een groot publiek toegankelijk te maken, in gedrukte vorm. Alle inleiders waren ogenblikkelijk bereid aan een dergelijke uitgave mede te werken. De brochure ligt nu voor ons en wij aarzelen niet haar een van de belangrijkste publicaties te noemen, die het H.V. in de loop der jaren heeft uitgegeven.

Dr H. Faber sprak over het „Vrijzinnig Protestantisme”, dr A. L. Constandse over „Scepticisme”, dr B. Delfgaauw over „Katholicisme”, prof. dr J. H. Bavinck over „Protestantisme” en dr J. P. van Praag over „Humanisme”.

Wanneer men herhaaldelijk moet constateren dat bij een groot percentage humanisten de kennis van de verschillende variaties van het christelijk geloof minimaal klein is en dat anderzijds de onkunde omtrent de elementaire grondslagen van het moderne humanisme bij een groot percentage der gelovige christenen maximaal groot is, dan is daarom alleen al een dergelijke uitgave van betekenis. Maar daar komt nog iets bij. Nederland is verdeeld in vrijwel hermetisch gesloten compartimenten, wat betreft de levensovertuigingen. Het aanbrengen van een etiket is meestal al voldoende om de definitieve scheiding der mensen te trekken en het is maar hoogst zelden dat het open

gesprek, waarbij men graag en met aandacht luistert, plaats vindt.

Het feit dat alle mensen medemensen van elkaar zijn en dat zij oneindig meer gemeen hebben dan zij zelf denken wordt verdoezeld, door de etiketten die de mensen dragen. Men leest wat in eigen kring gezegd en geschreven wordt, men gaat in hoofdzaak met geestverwanten om, en men sluit de kring. Elke doorbraak van die kringen, waarbij de werkelijke ontmoetingen tot stand komen, waarbij eigen inzicht fris getoetst wordt aan de inzichten van anderen, is een winst. Een winst omdat onbekend, dat onbemind maakt, over kan gaan in bekend dat gerespecteerd wordt.

Dat de scheidslijnen daarbij zullen wegvallen is in zijn algemeenheid gesteld, onjuist. Wat wel wegvalt, dat zijn de scheidingen die op onvoldoende gronden getrokken zijn.

Het open gesprek is een gesprek waarbij men de bereidheid toont open te staan voor anderer inzichten en waarbij de mogelijkheid wordt erkend dat men van inzicht en daarop van overtuiging verandert. Dat vereist een zekere mate van moed, omdat men het veilige, eigene, durft te verlaten.

Welnu, wij verheugen ons er oprecht over dat men in deze brochure kennis kan nemen van wat ernstige mensen, die het gesprek wensten, te zeggen hadden over de verhouding van de verschillende levensovertuigingen met het moderne humanisme. Uit alle inleidingen blijkt die bereidheid tot confronteren en blijkt hoe dom, angstig, demagogisch en verdacht de bestrijding van het moderne humanisme in vele gevallen nog is en op welke, volstrekt onware gronden die vaak plaats vindt. Wij hopen dat deze brochure gelezen zal worden, tot beter begrip van wat ons bindt en wat ons scheidt in het geestelijk leven in Nederland.

¹⁾ Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het H.V. tegen betaling van f 1,90.

KRITISCH ALLERLEI

Het is soms een genoegen de Zaterdagse radiatorubriek „Deze week” van Ds. Kater te beluisteren. In deze rubriek geeft de V.P.R.O.-spreker vaak gepeperde commentaren op actuele gebeurtenissen. In veel gevallen hebben deze commentaren onze instemming, al moet gezegd worden, dat de conclusies van de wijze Kater zich zo nu en dan verliezen in theologische nevelen. Op 22 Januari heeft Ds. Kater gesproken over zijn ervaringen in Oost-Berlijn. In een theater viel het hem allereerst op hoe stil en zwijgzaam het publiek was en hoe slecht het spel van de acteurs. Terecht merkte Ds. Kater op: „In een totalitaire staat is blijkbaar conversatie onmogelijk geworden. Dat komt, omdat er geen neutrale onderwerpen meer bestaan. Het hele leven wordt beheerst door één ideologie en ook de onbewuste afwijking daarvan is doodzonde. Het enige, wat overblijft, is zwijgen. Dat kan natuurlijk onder bepaalde omstandigheden ook nog gevaarlijk zijn, maar het is toch altijd iets veiliger.” En over de Oost-Duitse film hoorden we het volgende: „Het thema van de film was dan ook, dat het individu in het collectieve behoort op en onder te gaan. Individualiteit is zonde... Dat hier gevaren liggen voor de kunst en niet alleen voor de kunst, maar voor het hele menselijke leven, spreek, dunkt me, wel vanzelf... In de eerste plaats is het me volledig duidelijk geworden, dat we de strijd tegen dit stelsel verloren hebben, wanneer wij in onze afweer nu ook de mens gaan collectivieren. En daar zijn wij mee bezig in onze steeds verdergaande verzakelijking en militarisering van het leven.” Wij waren het van harte met deze woorden eens. Minder duidelijk was de conclusie, waartoe Ds. Kater in het slot van zijn rede kwam. Wij noteerden de volgende opmerking: „En dan ben ik er van overtuigd, dat dit individuële zich alleen dan goed en mooi ontwikkelen kan — dus ook zonder te ontaarden in individualisme — wanneer de mens weer weet, dat hij individu is tegenover God, dat hij als persoon staat tegenover een God, die hem persoonlijk aanspreekt. De menselijke waardigheid is, dunkt me, alleen veilig in de Godsverhouding.”

Hier zetten wij een groot vraagteken.

In „M. en W.” van 22-1 namen wij een artikeltje op, dat tot onderwerp had de achteruitgang van het prestatievermogen der Duitse jeugd. Het blijkt, dat op het terrein van de intellectuele prestaties een opmerkelijke daling is opgetreden, terwijl ook het concentratievermogen aanzienlijk is verminderd. Dezelfde klachten horen wij niet alleen in Duits-

land, maar ook in Nederland, België, Frankrijk en Engeland. „Vrijheid en Democratie” (12-2) gaf een commentaar op dit probleem en merkte allereerst op, dat deze verschijnselen niet verrassend nieuw zijn. De oorzaken zijn niet gemakkelijk te verklaren en voorzichtigheid is dus geboden. Eén ding moeten wij echter niet uit het oog verliezen: „Er is altijd door ouderen over de jeugd geklaagd.” „V. en D.” schrijft verder: „De bewering, dat de prestaties achteruitgaan,” is niet juist. Het is veel eerder zo: de prestaties kunnen vermoedelijk door doelmatige maatregelen belangrijk worden vergroot, omdat ze niet overeenstemmen met wat op grond van de geboden mogelijkheden verwacht mag worden.”

Het blad komt dan tot deze conclusie, waarmee we van harte instemmen:

„Men zal in steeds grotere mate zorg moeten wijden aan de enkeling, die, bij alle zorgen voor allen, helaas meer en meer in de verdrukking komt...”

De persoonlijke aanmoediging, de persoonlijke waardering, de belangstelling voor wat de enkeling presteert... dragen meer bij tot verhoging van de prestaties dan goed bedoelde preken en uiteenzettingen tot de groep...

Dat dit onder invloed van buitenlandse opvattingen... wel eens op de achtergrond dreigt te raken, kan een ieder, die oren en ogen de kost geeft, herhaaldelijk constateren.”

Het moderne grote industriebedrijf staat wel ver af van het kleine ambachtelijke bedrijf van vroeger tijden met zijn min of meer patriarchale verhoudingen. Veel is er veranderd en veel verbeterd. Doch er dreigen ook ernstige gevaren voor de werkers in de hedendaagse massafabrieken. Ook in dit blad is hierop indertijd gewezen. Dr Van de Woestijne vroeg onlangs in „De Groene Amsterdammer” weer aandacht voor de menselijke factor in het bedrijf, waarbij hij o.m. opmerkte:

„In het moderne groot- of middelbedrijf werken zo veel mensen, dat praktisch niemand met alle anderen contact heeft. Ieder is in het geheel slechts een radertje dat op een bepaald ogenblik vervangen moet worden. Niemand heeft ook een volkomen overzicht en inzicht in alles wat er gebeurt; dit geldt zelfs voor de directie, al overziet die natuurlijk een vrij groot gebied. Deze feitelijke toestand maakt dat „het bedrijf” iets onpersoonlijks krijgt, iets dat buiten de mens staat en een zelfstandig leven heeft... Het gevaar is niet denkbeeldig dat de individuele mens... het gevoel van verantwoordelijkheid voor dat geheel gaat verliezen. Niet hij, maar „ze” moeten maar zorgen dat het goed

looft. Wie die „ze” zijn interesseert hem maar matig...

Nu is een ding zeker: als de arbeidende mens de zin van zijn werk niet zien kan, betekent dat een geestelijke verarming voor hem en een ongunstige toestand voor het bedrijf.”

Blijkens een verslag in „De Volkskrant” van een lezing gehouden door dr J. Leerschool, klinisch psycholoog aan het ziekenhuis in Tilburg, hapert er wel het een en ander aan de opvoeding van de jeugd in Limburg. Wij citeren:

„Dr Leerschool signaleerde een aantal ontsporingen die zich bij de opvoeding voordoen. Hij noemde het euvel van de opvoeding die tracht te steunen op gezag, dwang en macht. In het gunstigste geval verzet het kind zich daartegen, maar vaker redt het zich met een uiterlijke aanpassing terwijl het stiekum saboteert. Deze methode ontaardt in een soort drill en leidt tot schijnbare volgzzaamheid, fatsoen en godsdienstzin, een schijn die soms levenslang wordt geprolongeed. Het krioelt van de kinderen met een dubbel-leven, die alleen uiterlijk keurig en netjes zijn.”

Wij vrezen, dat het leven in Venezuela voor humanisten bepaald niet gezond is. Want zij staan in de rooms-katholieke landen minstens even slecht aangeschreven als de protestanten en over de protestanten in Venezuela schreef „Trouw” (5-2):

„De Kerk van Venezuela kan ook melding maken van vooruitgang. De moeilijkheden komen vooral van de zijde van fanatieke R.K. priesters. De R.K. kerk beschikt niet over voldoende inheemse geestelijken. In weerwil

van alle inspanning om hierin verbetering te brengen, komt een groot deel van de geestelijken vooral uit Spanje. En uit deze kringen komen vooral de daden van onverdraagzaamheid, waaronder de Protestanten te lijden hebben.”

In sommige delen van de V.S. is nog verzet tegen de gelijkstelling der rassen op de scholen. Wij lazen in het „Algemeen Handelsblad” (4-2) het volgende:

„Door de volksvertegenwoordiging van de Amerikaanse staat Georgia is gisteren een tweetal wetsontwerpen in behandeling genomen welke erop zijn gericht de beslissing van het opperste gerechtshof inzake de kwestie van rassenscheiding op de Amerikaanse scholen te omzeilen. De eerste wet bepaalt dat een ieder die plaatselijke gelden gebruikt voor het in stand houden van scholen waarop zowel blanke als negerkinderen gaan tot twee jaar gevangenisstraf kan worden veroordeeld. De wet werd aangenomen en onmiddellijk doorgezonden naar gouverneur, Griffin, die de nieuwe maatregel waarschijnlijk onmiddellijk zal ondertekenen, zodat zij van kracht wordt. Een tweede wetsvoorstel beoogt onderwijzers de eed te laten afleggen, dat zij niet voor gemengde klassen onderwijs zullen geven.

Uit St Louis in Missouri komt het bericht dat blanke en negerleerlingen gisteren voor het eerste samen in de klassen verschenen in sommige scholen aldaar. Dit was voor het eerst in de geschiedenis dat blanke en negerkinderen naast elkaar in de schoolbanken zaten in dit deel van de V.S. Een leraar noemde het gedrag van de leerlingen volkomen normaal en er deden zich geen incidenten voor.”

MIST

O het strand in de mist!
Langs de kust golft een zee van dampen
over water en levenloos zand.
Traag wentelende golven stampen
een kreunende brandingsrand.
Een zon, onderzees, hangt te staren
te laag en haast lichteloos
en eenzame spookschepen varen
geluid- en gewichteloos.

In de mist der wanhopige tijden
ligt het leven landinwaarts bekneld.
Wie daar woont kent het bittere lijden
in de zwavelige sfeer van geweld.

Wordt het lot onzer kinderen zo beslist?
Zal hun zeegroene blik hier verdoven,
hun voetstap voor altijd zijn uitgewist?
Is de dood in hun harten geschoven?
O mijn land in de mist —

CLARA EGGINK.

Uit: „De rand van de horizon”, (De Arbeiderspers, Amsterdam)

„EUROPEES HUMANISME”

Nabeschouwing over een tentoonstelling in BRUSSEL

Het heeft over het algemeen weinig zin, in een periodiek een beschouwing te wijden aan een tentoonstelling die reeds gesloten is. Elke bespreking namelijk bevat een opwekking aan het adres van de lezer, een uitnodiging om samen te kijken en te ondergaan, een aanmoediging ook om het eigen oordeel te toetsen aan dat van de recensent, of omgekeerd. Wanneer de mogelijkheid daartoe niet meer bestaat, is het in de meeste gevallen beter te zwijgen, dan de belangstellende lezer te confronteren met het feit dat hij weer een kans heeft gemist.

De zaak ligt echter anders, als het een buitenlandse, en dus niet zó gemakkelijk bereikbare expositie betreft, die dan bovendien nog door haar culturele en levensbeschouwelijke achtergronden de lezerskring van een blad, i.c. „Mens en Wereld”, kan interesseren. Dit nu is het geval met de tentoonstelling „Europees Humanisme”, die in de maanden Januari en Februari van dit jaar in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel werd gehouden. De hier bijeengebrachte schilderijen, gravures, tekeningen en beeldhouwwerken, de kostbare oude drukken en handschriften, de wetenschappelijke instrumenten en kaarten, ze waren meer dan een willekeurige verzameling van zestiende-eeuwse verworvenheden op allerlei gebied, ze traden in betrekking tot elkaar, en ze deden, elk afzonderlijk en allen tezamen, iets gevoelen van die bewogen periode waarin de Europese mens geboren werd. Ze waren niet alleen een spiegel van een lang vervlogen tijd, maar ook en vooral: spiegel van het heden, doordat ze lieten zien, waar precies de wortels van onze beschaving liggen. En hierom is het dan vooral, dat een nabeschouwing geenszins misplaatst is.

Het is een bekend feit: in de periode van kentering, waarmee de Nieuwe Tijd aanving, ontdekte de mens zichzelf en de wereld. In de Middeleeuwen werd het menselijk bestaan naar de wereld opgevat als een voorbereiding; de zin, de bestemming en het heil van de mens lagen niet hier, maar elders: in het hiernamaals. De wereld, wat was zij anders dan een valstrik des duivels, wat bleef er anders te doen dan het oog omhoog te slaan en te bidden om genade, om verlossing? Thans echter gaat de mens, de sinds de zondeval verworpene, zijn eigen krachten en mogelijkheden ontdekken en hij onderneemt het ongehoorde: het vinden van een waardigheid in het vermogen om de ingeboren krachten te ontplooiën. En zo, bewust van

zichzelf, treedt hij de wereld tegemoet, hij ontdekt werelddelen, waar vroegere eeuwen zelfs geen vermoeden van hadden; zijn blik begint door te dringen in de hemelruimte, zo goed als in het klassiek verleden.

Wat heel deze periode kenmerkt, dat is een ondernemingslust en een drang tot eigen onderzoek op elk gebied, die omhoog schieten, bloeien en vruchten afwerpen, in Italië, in Frankrijk, de Nederlanden, Duitsland en Engeland. Of eigenlijk, de onderzoekers behoren niet tot een land, een volk, een natie, ze zijn wereldburgers, leden van een internationale republiek van geleerden, die dank zij het alle verschillen overbruggend Latijn met elkaar in contact kunnen treden, hun vondsten uitwisselen, elkaar inspireren. Oost en West, Noord en Zuid, streefden naar een gemeenschappelijk doel, in dienst van de mensheid.

Tussen het weten van deze feiten en verschijnselen en het beleven er van, is nog wel enige afstand en het is juist de overbrugging daarvan, die door de tentoonstelling „Europees Humanisme” in bijzondere mate bewerkstelligd werd. Men moet ze a.h.w. beide binnen het bereik hebben, om te kunnen inzien, dat er verwantschap is tussen het register, waarin Tycho Brake op 14 juni 1492 om de zoveel minuten zijn waarnemingen van een maansverduistering optekende, en een latijnse brief van Poliziano, waarin deze aan een vriend een verklaring geeft van een passus uit Plutarchos. In beide gevallen: geen genoegen nemen met de verklaringen of bevindingen van anderen, een zelfzeker vertrouwen op de eigen vermogens. „Ad fontes” (tot de bronnen) luidde de leuze van Erasmus, wiens Opera omnia hier eveneens te zien waren; was dat niet evenzeer het devies van Poliziano of Tycho Brake? En liggen ze wel zo ver uit elkaar, Leonardo's beroemde studieblad van de ideale verhoudingen van het menselijke lichaam en Hans-Christoffel Schissler's hemelbol in verguld en verzilverd koper, die in een dag wentelt om zijn as? Gaan ze beide niet op eenzelfde streven terug: op een pogen de wetten die de schepping beheersen, te ontsluiten en aanschouwelijk voor te stellen?

Want als iets door deze tentoonstelling duidelijk werd, dan is het wel, dat in die zestiende eeuw wetenschap en kunst machtig ineen luidden: de durvende gedachte kreeg zijn pendant in het durvende beeld, beide waren uiting van een nieuwe vrijheid. Het denken en het beelden, ze mochten nog zoveel aan de klassieke oudheid te danken hebben, ze stonden in het heden en ze waren gelijklijk van een tijd, die jong en krachtig, vol toekomst was.

De stuwkracht van die tijd, het élan waarmee de ontdekking wordt omgezet in verovering, het weten en kunnen, ze zijn evengoed af te lezen uit de geschriften der geleerden als uit de werken der schil-

HENRY VIII
naar Hans Holbein
(Cliché: Nw. Utr. Dagbl.)

ders. Alleen spreken ze uit de laatste onmiddellijker.

Er ligt nog geen halve eeuw tussen het geboortjaar van Joachim Patenier (1480—1524) en dat van Pieter Brueghel de Oude (1525—1569), maar wel een verschil is er tussen hun opvattingen van het landschap. In Patenier's „Vlucht naar Egypte” verdringt het kleine mensengroepje in een fantastische compositie, opgebouwd uit de meest uiteenlopende landschapstypen. Het is of het de schilder er alleen maar om te doen was, een samenvatting te geven van wat men op een verre reis aan verwonderlijke en merkwaardige bodemformaties ontdekken kan.

Brueghel's „Sneeuwlandschap met Vogelstrik” heeft bepaaldelijk maar één gegeven; het is een machtige evocatie van het Vlaamse land, dat open ligt tot de verre horizon in de laatste helderheid van de wintermiddag. Maar hoe wijd en ver dat land zich ook uitstrekt in zijn winterse verlatenheid, de aarde is bij hem woonplaats der mensen. Daar is het gezellig beweeg van schaatsenrijdertjes op het bevroren riviertje; daar zijn de besneeuwde brede daken der hoeven, die warmte en veiligheid suggereren. Niets is hier neergezet ter stoffering of verlevendiging; in Brueghel's grote visie zijn mens en natuur onverbreeklijk één.

En waar zou die andere ontdekking, die van het individu, de persoonlijkheid, zo sterk kunnen spreken als juist in de kunst van het portret? Niemand zal kunnen beweren, dat de late Middeleeuwen niet een

(Zie verder pag. 4)

Het raadsel van „MOBY DICK”

Het herlezen van de roman „Moby Dick of de Witte Walvis” door Herman Melville (in een herdruk van de zeldzaam voortreffelijke vertaling van J. W. F. Werumeus Buning, verschenen bij Querido's Uitg. Mij, was voor mij een belevenis. De afgelopen veertien dagen hebben gestaan in het teken van dit grandioze boek. Ik ben er van vervuld, of liever bezeten, in een mate die mij zelf verbaast. Ach, voor het eerst na lange tijd, om precies te zijn voor het eerst na de al even verrassende confrontatie met Tsjechow, weer eens die door niets vertroebelde verrukking van: dit is het!

Wat een boek! Ik had Moby Dick al eens gelezen, als ik me niet vergis in het jaar na mijn eindexamen; maar te beweren dat ik het kende zou hoovaardij zijn. Ik had de herinnering behouden aan fascinerende stukken beschrijving van walvisjagers in actie, maar het boek als geheel was me toen toch niet megevalen; ik wist mij eigenlijk geen raad met de technische en beschouwelijke uitweidingen en met de bizarre fantasie van sommige fragmenten. Ik kon niet warm lopen voor de speurtocht naar de raadselachtige witte walvis Moby Dick; ik wist nog niet dat men zelf bij die veelbetekenende jacht betrokken moet zijn om het avontuur van het schip „Pequod” en zijn bemanning ademloos mee te beleven.

Moby Dick verscheen in 1851, het zesde werk van een auteur die in zijn vaderland Amerika zijns gelijke nog niet

gevonden heeft, en die in onze tijd in steeds toenemende mate de aandacht trekt. Herman Melville werd geboren in 1819 in New-York, als zoon van een welgesteld koopman. Zijn moeder was van Nederlandse afkomst. Toen hij dertien jaar was, stierf zijn vader; er vielen ook financiële klappen. Het gezin bleef in armoede achter. Een zorgvuldige opleiding was voor Melville niet weggelegd; al heel jong moest hij zijn brood verdienen, achtereenvolgens als klerk, winkelbediende, boerenknecht, onderwijzer. Hij voelde zich onzeker en ongelukkig; toen hij achttien was, gooide hij het werk dat hij in die tijd deed er bij neer, en ging naar zee.

Gedurende zeven jaar bleef hij varen, eerst bij de koopvaardij daarna bij de walvisvaart in de Stille Zuidzee, tenslotte op een oorlogsschip. Bij wijze van intermezzo genoot hij enige maanden min of meer gedwongen gastvrijheid bij een stam menseneters op een van de Marquesas-eilanden. Toen hij als vijfentwintigjarige het zeemansleven er aan gaf, kristalliseerde deze merkwaardige episode voor hem uit tot twee verhalen „Typee” en „Omoo”, die allebei zijn avonturen in de Stille Zuidzee tot onderwerp hebben. Hij had al dadelijk veel literair en „publiek” succes met dit werk; hij trouwde en besloot verder van zijn pen te leven.

Het pleit voor hem dat hij zich door die bijval van een grote lezerskring niet liet verleiden tot het schrijven van méér boeken volgens hetzelfde recept. Hij moet zich in die tijd bewust geworden zijn van

eigen aard en eigen verlangens, en bovenal, van het magisch vermogen dat de grote kunstenaars bezitten n.l. om waargenomen en ervaren werkelijkheid om te dichten tot symboliek, d.w.z. tot waarheid die voor iedereen altijd en overal geldig is, en die de mens in zijn meest wezenlijke verhouding tot de wereld buiten en binnen in hem laat zien. Melville's volgende roman „Mardi” is voor de ene helte vertelling, voor de andere gelijkenis, en juist door die gespletenheid als geheel niet geslaagd. Het schijnt wel, alsof hij, de schrijver, halverwege een ander geworden is, een waarachtig dichter, die zijn onderwerp van een reïstisch naar een symbolisch plan tracht te transponeren, wiens scheppend bewustzijn zich in de volste zin van dat woord heeft uitgebreid.

„Mardi” vond geen weerklank, wekte bevreemding. Melville's kunstenaarschap blijft groeien, hij gaat zich meer en meer bezighouden met menselijke problematiek die eigenlijk in het metafysische vlak ligt: een weerspiegeling van de geestelijke crisis in zijn eigen leven. Dit alles maakte zijn uitzonderlijke talent niet begrijpelijker voor het grote publiek; met zijn populariteit was het gedaan. Zijn volgend werk, waartoe ook „Moby Dick” behoort, werd koel, ja, vijandig ontvangen. In het zich economisch en politiek zo voorspoedig ontwikkelende Amerika had men vooral behoefte aan zelfbewuste verheerlijking van het nationale, niet aan een diepgaande speurtocht naar de „condition humaine” in het algemeen. Melville moest uitzien naar een andere manier om aan de kost te komen. Na veel tegenslag vond hij tenslotte een betrekking als inspecteur bij de douane in New-York. Gedurende negentien jaar kwam hij tot geen ander creatief werk dan één verhalend gedicht. Pas nadat hij gepensioneerd was, verschenen er van hem nog een paar verzenbundels, en schreef hij een uiterst merkwaardige novelle „Billy Bud”, die pas dertig jaar na zijn dood ontdekt en gepubliceerd werd. Sinds 1920 is men bezig Melville te herwaarderen als een van de meest fascinerende schrijvers uit de wereldliteratuur.

„Moby Dick” is Melville's meesterwerk: het verslag van een driejarige reis met een walvisvaarder naar de oceanen op het Zuidelijk Halfrond, verteld door een man die verbittering en onrust naar zee en op avontuur hebben gejaagd. „Call me Ishmael... noem mij Ishmael,” luidt de beroemde aanhef van het boek.

De keuze van die naam (van bijbelse oorsprong als zovele namen in het Amerika der Puriteinen) is niet toevallig. Ishmael, de eenzame, is alléén in zijn onrust en twijfel, alléén in zijn luciditeit. Hij is het bewustzijn waar doorheen de gebeurtenissen de lezer kenbaar worden. Ishmael reist naar het stadje Nantucket, centrum van walvisvaart, om daar op een

(Vervolg van pag. 3)

zeer voorname portretkunst gekend hebben, noch dat de schilders onmachtig waren de zeer persoonlijke trekken van een gezicht te onderkennen of weer te geven — de portretkoppen van Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Dirc Bouts en Hans Memling zouden hem onmiddellijk logenstraffen. Maar de gelaatstreken werden door deze schilders niet in de eerste plaats als openbaring van een karakter gezien, het is of ieder der geportretteerden — hij mag nog zo'n markante kop bezitten — alles wat karakter is, diep in zichzelf teruggenomen heeft, om aan de oppervlakte te doen treden, wat ziel is, een vrome, aandachtige ziel, die luistert naar een stilte die niet van deze wereld is.

Zie nu deze portretten, die ontstonden in een nieuwe tijd: Hans Holbein's Thomas Morus, zijn Melanchton; de mannelijke kop van Dr Schöner door Lucas Cranach, diens Luther-portret in kopergravure; Albrecht Dürers Jakob Fugger. Weg zijn de deemoed en de ingetogenheid; naar voren treedt de persoonlijkheid die zich van zichzelf bewust is geworden; achter die voorhoofden wordt gedacht en zonder weifelen richten zich die ogen op wat in het gezichtsveld

komt. Het zijn de portretten van mannen, die de moed hebben van hun overtuiging, die alleen kunnen staan, die de weg durven gaan die hun geweten hun voorschrijft, ook al schuift de ketterjagende reactie hun de beul op die weg. Het zijn portretten, die Shakespeare's woord in de herinnering roepen: „Oh, brave new world that has such people in it!”¹⁾

Europees Humanisme, Inderdaad, zelfs in onze eeuw van kentering (in meer dan één opzicht verwant aan de zestiende) is Europese geest nog altijd: redelijkheid, vrijheid van onderzoek, denken en geweten. Maar wat er dreigt, verticaal of horizontaal, van binnenuit of van buiten af, dat is de invasie van een mensentype, voor hetwelk deze waarden geen enkele betekenis meer hebben. Wat er te gebeuren staat, weet niemand. Maar daarom heeft deze Brusselse tentoonstelling nog niet de betekenis van een afscheid, genomen... voor alle zekerheid. Ze versterkt ons alleen maar in het besef, dat geen toekomstig dichter naar waarheid zal kunnen spreken over een dappere, nieuwe wereld, als deze waarden verloren zijn.

P. C. J. REYNE.

¹⁾ O, dappere nieuwe wereld, die zulke mensen in zich bergt.

schip aan te monsteren. In de herberg waar hij overnacht, sluit hij vriendschap met een getatoueerde inboorling van een eiland in de Stille Zuidzee, de ex-kannibaal Queequeg, harpoenier van beroep: één brok natuur, de onschuld, eerlijkheid en naïeve waardigheid zelf. Samen vinden ze een plaats op het schip „Pequod” dat onder commando staat van een raadselachtige sombere kapitein met een ivoren kunstbeen. Deze kapitein Ahab is een bezetene, hij onderneemt de lange gevaarlijke reis maar met één doel: zich te wreken op de witte reuzenwalvis die hem bij een vorige tocht zijn been heeft afgebeten.

De „Pequod” vaart dus uit, met aan boord een uiterst heterogene bemanning, afkomstig uit alle werelddelen. Aan het hoofd staan, onder Ahab, drie stuurlii, die hun kapitein ieder op zijn eigen wijze, vrezen, haten en respecteren tegelijk. Bij monde van Ishmaël krijgen wij nu het verloop van de reis te horen; daar tussen dóór gevlochten zijn beschouwingen over de zee en de menselijke ziel, verhandelingen over aard, uiterlijk en gewoonten van alle denkbare soorten walvissen, over de geruchten en verhalen die er in omloop zijn over hun vechtlust en kracht, over de wijze waarop men hen moet jagen, vangen, flensen, kortom over alles wat maar in de verste verte verband houdt met de cetologie, de walvis-kunde.

Letterkundige kroniek door HELLA S. HAASSE

Men heeft zich — ten onrechte — wel eens geërgerd aan wat men het encyclopaedische karakter van deze tussenvoegsels geliefde te noemen. Niet alleen wordt al de „Wahrheit und Dichtung” over de walvis uiterst boeiend opgedist, en virtuoos gedoseerd als een middel om de in het eigenlijke verhaal gewekte spanning vast te houden, maar bovendien — en dat is nu juist het geheim van Melville's kunst — bovendien betekent dit alles in laatste instantie heel iets anders. Zeelui van vlees en bloed, harpoen-lijnen, walvistraan en scheepstuig worden symbolen van dingen die ons allen aangaan, schijnen geladen met suggestie. Naarmate het verhaal verder gaat, groeit de spanning op het schip rondom de figuur van kapitein Ahab. Walvissen worden gejaagd en dood langszij gebracht, maar Ahab's aartsvijand Moby Dick vertoont zich niet, hoe nauwkeurig de kapitein ook aan de hand van ingewikkelde berekeningen het spoor van de witte walvis volgt. Moby Dick is echter, zij het ook ongezien, voortdurend aanwezig in de gedachten van het scheepsvolk. Eindelijk ontmoeten zij het fabuleuze monster. In een verschrikkelijk driedaags gevecht gaan schip en bemanning ten onder. Alleen Ishmaël ontkomt, en leeft om te vertellen wat hij heeft gezien.

Wie en wat is *Moby Dick*, de Witte Walvis? Wat heeft Melville in die gigan-

Ons modehoekje

Hoera! Eindelijk hebben dan ook wij, zoals elk rechtgeaard blad, onze eigen mode-redacteur, die speciaal voor ons naar Parijs is geweest om een paar aardige modelletjes uit te zoeken. Helaas, onze redacteur is danig geschrokken, en geen wonder: ik zie onze bloeiende, de vreugde lovende humanistische dames al rondlopen op het komende congres in de onheilspellende, bloedeloze vermommingen uit Dior's vagevuur. Een krachtig protesterend „Nee n!” past ons dan ook zeker.

Maar wat dan? Ook wij, humanistische vrouwen, zullen toch iets moeten hebben om aan te trekken dit voorjaar. Wij kunnen niet zo in ons hemd blijven staan. Hoe moet dat nou?

Laat ik beginnen met U een klein beetje gerust te stellen: De pap wordt niet zo heet gegeten als zij wordt opgediend. Heeft U soms al van die pyramides rond zien lopen? Ikke niet hoor, en dat klopt: Meneer Dior is namelijk veel te duur voor gewone mensen en dat is ook de bedoeling! Zo'n pyramide koop je niet in een warenhuis en het bijbehorende pantser nog minder. En namaken valt heus niet mee. Nee, Diors creaties zijn bestemd voor die zeldzame, uitverkoren enkelingen die eenzaam in de hoge, brosse torens gapen, ver boven ons, de miljoenen, ver van de levendige, bonte en vulgaire straat! Wat dacht U wel!

Maar wij dan? Wat dragen wij? Er zijn over het algemeen drie grondtypen op modegebied te onderscheiden, in het ene land wat meer van deze, in het andere van gene soort, maar toch overal deze drie.

Het eerste type is met geen mogelijkheid in

welk harnas dan ook te vangen, het harnas verliest het toch. Wat zij dragen? Wel, een fleurig, nieuw japonnetje, altijd hetzelfde, welke mode er ook heerst, namelijk altijd het `verkeerde. Wat vermag hier een Dior?

De tweede categorie behoort tot de zogenaamde flinke vrouwen, zij die er boven staan. Zij dragen sportmolières met wollen sokken en een rimpeltjesrok. Het lijfje van de japon doet er niet toe, als er maar geen couponaden in zitten. Hun haren zijn tot zo min mogelijk last gesnoeid en zij komen eerlijk uit voor al hun glimmende neuzen en puistjes. Ook voor hen dreigt er heus geen gevaar.

En dan de derde soort. Ja, die...! Misschien lopen ze allemaal tegelijk met hetzelfde witte strikje, en met dezelfde blouse en dezelfde nylons aan. Ze kopen een jurk met een bandje om de heupen en zeggen dat ze tot de H-lijn zijn overgegaan, maar laat U niets wijsmaken, ze zeggen zo veel. Lacht U er maar eens om. Want op elk van die meisjes staat vanavond een jongen te wachten, vanavond, en morgenavond, en overmorgen weer. Dacht U nu heus!

Dit zijn dan de vrouwen die de straten vulen. Geen confectionair die hen negéén kan, want dan gaat hij failliet. Maar we zijn er nog niet, eigenlijk is er nog een vierde soort, maar dat mag U nooit zeggen. Het is namelijk geen soort, het is iets heel apart. Zij dragen allemaal iets anders. Zij dragen kleren die passen bij het leven dat ze leiden, bij het voorkomen dat ze hebben, bij de droom die ze belijden. Wie hen voorbij ziet gaan kijkt om. Zij zijn een verschijning en de adder die aan de grondvesten van meneer Dior z'n troon knaagt. Zij zijn een vreugde voor menig oprecht humanistenhart, de aardse bloemetjes uit ons embleem.

Zij zijn creatief!

TRUIDA.

tische zeebewoner en in zijn bezeten jager Ahab pogen te symboliseren? Deze vraag heeft heel wat pennen in beweging gebracht. Gaat het hier, zoals de schrijver D. H. Lawrence heeft willen aantonen, om de vernietigende kracht van de „vrije” wil, om het noodlot van de mens, wiens bewonderenswaardige eigenschappen als moed, onafhankelijkheid en bereidheid tot risico, onder de druk van zijn eigen-wijsheid zwellen tot hybris, tot de overmoed, die de Schepping uitdaagt? Is *Moby Dick* dat Kwaad van de Hybris, „het diepste bloed-eigen wezen van het blanke ras” (zoals Lawrence zegt) en kapitein Ahab „het krankzinnige fanatisme van dit blanke-zelfbewustzijn”? Is de wilde jacht een symbool van onze zelfvernietiging?

De Melville-expert Mason ziet in *Moby Dick* het symbool van de destructieve, gevaarlijke instincten die de mens fascineren en schijnen uit te dagen, maar die hem tenslotte vernietigen: E. M. Forster, zowel schrijver en criticus als lezer van formaat, zegt: „We hebben het mis, wanneer we willen beweren dat het hier gaat om de strijd tussen „Goed” en „Kwaad” of om de strijd tussen twee onverzoenlijke verschijningsvormen van het „Kwaad”. Er valt over „Moby Dick” niets met zekerheid te zeggen behalve dit: dat het gaat over een krachtmeting.” Hij wijst dan op twee dingen in het boek die volgens hem sleutels kunnen zijn tot de betekenis ervan: op de vriendschap tussen Ishmaël en Queequeg, die bij de redding van Ishmaël aan het slot nog eens symbolisch een rol speelt, en op de meeslepende preek over Jona en de Walvis, die

een dominee in Nantucket op de Zondag vóór de afvaart houdt. Een van Melville's biografen meent dat de schrijver met het schip „Pequod” bedoeld heeft: „de beschaafde wereld in dodelijk conflict met al de verschrikking en de kwaadaardigheid die de beschaving van oudsher heeft trachten te vernietigen maar niet kón vernietigen.”

Wát de „Pequod”, of Ahab, of De Witte Walvis uiteindelijk betekend hebben in Melville's visioen, blijft veronderstelling. Ieder die zich intens met dit boek bezighoudt, wordt omgewoeld, opgeschud, ziet bij tijd en wijle verblindend licht in de duisternis. Van hoeveel literaire werken kan men iets dergelijks naar waarheid verklaren? „Moby Dick” is in de volste zin van dat woord symbool, mythe; maar het is óók epos, en wetenschappelijke studie, sermoen en tragedie, een walvis-technisch handboek en een heroïek romantisch verhaal. Tot slot een wijs woord van de reeds eerder geciteerde Mason, die de figuren van de verteller Ishmaël en van kapitein Ahab beschouwt als personificaties van de verschillend-gerichte eigenschappen in één mensenziel, in casu die van Melville: „Het diep-tragische van Ahab is niet zijn bezeten zelfvernietiging, maar het eenzaam voortbestaan van Ishmaël.”

Een raadsel? Welk een schrijver, die ons dergelijke raadsels opqeeft! Wat een boek, waarin de noodzaak van ons persoonlijk deel-nemen zo onontkoombaar wordt gesteld!

MARGARET KNIGHT en het

AL enige weken geleden kondigden we de radio-lezing aan van Margaret Knight, de Engelse paedagoge, die de luisteraars van de BBC zo zeer schokte met haar toespraken over „Moraal zonder godsdienst”. We publiceren hierbij de belangrijkste fragmenten uit de eerste lezing, waarin ze naar eigen zeggen nogal negatief had moeten zijn. Het zal de lezers interesseren er kennis van te nemen, na alles wat er over geschreven is. Deze publicatie betekent overigens geenszins dat de redactie het met die rede eens is.

De Verbondsvoorzitter wijst in zijn tevens hierbij afgedrukte commentaar juist op enkele typische verschillen tussen de opvatting van Margaret Knight en de gedachtengangen die het Nederlandse humanisme veelal huldigt.

Deze radiopraatjes zijn bestemd voor gewone mannen en vrouwen, wier houding ten opzichte van de godsdienst is, dat zij niet precies weten wat zij geloven. Zij zijn getrouwd in de kerk, ze hebben hun kinderen laten dopen en bij bijzondere gelegenheden komen ze nog wel eens in de kerk — zij het in hoofdzak om maatschappelijke redenen — maar pretenderen niet de geloofsbelijdenis te aanvaarden die ze daar uitspreken. Hun algemene zienswijze is, dat het er niet zo erg op aan komt, welke mening men er op nahoudt over de hogere bestiering van het heelal, zolang men zich maar goed gedraagt tegenover zijn naaste.

En zij maken zich in het geheel geen zorgen over de godsdienst op één punt na: „Wat leren we de kinderen?”

Ik wil hier drie stellingen poneren: ten eerste, dat de twijfel, die de gewone mens ten opzichte van de godsdienst heeft gerechtsvaardigd is en dat het niet nodig is die twijfel te onderdrukken of te verdoezelen;

ten tweede, dat er geen reden is voor de opvatting, dat het Christendom het enige alternatief is voor communisme of dat er geen goede karaktervorming mogelijk is zonder godsdienst;

ten derde, wil ik enige praktische voorstellen doen voor ouders, die geen gelovigen zijn, over wat zij hun kinderen zouden moeten vertellen over God en wat zij hun voor morele opvoeding zouden moeten geven.

Ik ben er niet op uit de christelijke overtuigingen te vernietigen van mensen in wie deze opvattingen diep geworteld zijn en voor wie ze heel veel betekenen. Ik ben er trouwens van overtuigd, dat niets van wat ik hier zal zeggen ook maar de geringste uitwerking heeft op gelovigen van dit soort. Maar ik wil wel zeggen, dat het verkeerd is, deze „geloofswaarheden” in een gedachtensfeer, waar ze hoe langer hoe minder goed gedijen, tot basis te maken van de morele opvoeding en ze aan kinderen zonder meer op te leggen. De morele opvoeding van kinderen is een veel te belangrijke zaak om op zulke grondslagen gebouwd te worden.

In elk godsdienstig dispuut wordt men er op een gegeven ogenblik aan herinnerd, dat „wetenschap niet alles is” en dat „logica niet alles is”. Dit is volkomen waar! Er zijn vele menselijke activiteiten — bijvoorbeeld schilderkunst, muziek, dichtkunst — waarbij wetenschap en logica min of meer niet ter zake doen. Maar godsdienst hoort in deze categorie niet thuis, want godsdienst — anders dan schilderkunst, muziek en poëzie — is een geloofssysteem. En een geloofssysteem moet om aanvaardbaar te zijn, voldoen aan de gewone normen van het verstand: de „geloofswaarheden” moeten in een bepaald verband tot elkaar

staan en niet duidelijk met elkaar in tegenspraak zijn. Ik beweer, dat de orthodox christelijke geloofswaarheden niet aan deze normen voldoen.

EEN punt slechts zal ik bespreken, omdat ik van mening ben dat dit de kern van de zaak raakt. De orthodox-christelijke theologie is volstrekt in tegenspraak met de feiten van het kwaad. Heel vroeger, toen de mensen in de duivel geloofden, lag dit niet zo voor de hand. Wie het heelal beschouwde als een slagveld tussen God en de duivel, met bij wijze van spreken de beste kansen voor God, deed althans de feiten geen geweld aan. Maar de meeste christenen geloven tegenwoordig niet meer in de duivel; en de orthodoxe opvatting is (en zij is in feite altijd zo geweest, al heeft de duivel zich er op de een of andere manier binnen weten te dringen), dat het heelal beheerst wordt door één enkele, almachtige en goedertieren macht en dat alles wat er gebeurt

door diens wil geschiedt.

Dit nu veroorzaakt onoverkomenlijke verstandelijke moeilijkheden. Want waarom zou dit almachtige en goedertieren wezen zoveel kwaad geschapen hebben? Men komt er niet met te zeggen, dat het kwade slechts een middel tot het goede is. In de eerste plaats is er geen reden om aan te nemen dat dit altijd zo is en in de tweede plaats, zelfs al zou het zo zijn, dan is het nog geen antwoord. Want een wezen dat werkelijk almachtig is, zou het kwaad niet nodig hebben als middel om zijn doel te bereiken. Het gaat niet op te zeggen, dat God niet verantwoordelijk is voor het kwaad, dat het kwaad te wijten is aan de mens die zijn vrije wil misbruikt en Gods geboden in de wind slaat.

Want het is niet waar dat al het kwaad in de wereld aan de mens te wijten is. De mens is niet verantwoordelijk voor lepra en kanker, om maar twee duidelijke voorbeelden te noemen.

TEGENWOORDIG worden er feitelijk weinig pogingen meer gedaan om christelijke dogma's te verdedigen door ze te bewijzen. De gangbare houding onder orthodoxe gelovigen is een uitdagend anti-intellectualisme.

Ik ben mij er echter van bewust, dat waar het om de morele opvoeding van kinderen gaat, een bepaald standpunt wordt ingenomen, ook door niet-gelovigen. Laat ik proberen dit standpunt te verklaren:

De mensen zeggen: „Natuurlijk besef ik, dat al deze geloofszaken niet letterlijk waar zijn. Maar kinderen nemen ook niet alles letterlijk op. Zij denken van nature in symbolen en legenden. Waarom zouden we dus niet van

ENIGE KANTTEKENINGEN

In zekere zin is het een veeg teken, dat de eerste radio-lezing van Margaret Knight zoveel beroering heeft gewekt. Immers honderdduizenden denken als zij, en dat kan de christenen, ook in Engeland nauwelijks ontgaan zijn. De verontwaardiging betreft naar ik vrees dan ook niet zozeer de mening die verkondigd is, als wel de vrijheid om dat via de radio te doen. Maar als de B.B.C. nu eenmaal toestaat dat verschillen van inzicht duidelijk worden belicht, dan valt niet in te zien, waarom juist dit standpunt daarvoor niet in aanmerking zou komen. Ds. Van Gelder geeft in het stukje uit „Het Parool” dat hierbij wordt afgedrukt (pag. 7: „Reacties”) een heel gezonde kijk daarop.

Hiermee is overigens niet gezegd, dat ik de hier weergegeven fragmenten zonder meer onderschrijf. Zo op het eerste gezicht lijkt het een kwestie van accent en toon, maar de schakeringen die ik zou willen aanbrengen, wijzen toch op een fundamenteel verschil in opvatting. Margaret Knight spreekt bovendien over de moeilijke levensvragen met een opmerkelijke oppervlakkigheid. Werkelijke goedheid, zegt ze bijvoorbeeld, bestaat uit menselijk geluk. Ik zou het omkeren: Werkelijk geluk bestaat uit goedheid. En die twee uitspraken sluiten elkaar vrijwel uit. Een ander voorbeeld: Er is geen

reden te menen dat het christendom het enige alternatief is voor het communisme. Maar die reden is er wel — het christendom stelt het hemelse heil tegenover het aardse heil — alleen is het naar onze mening geen afdoende reden. Door deze correctie wordt de discussie meteen opgeheven uit de sfeer, waarin aan anderen onnadenkend het stempel der domheid wordt opgedrukt.

Van meer belang wordt die onnadenkendheid evenwel, als ze verraadt dat spreekster zich weinig rekenschap heeft gegeven van de veronderstellingen van eigen standpunt; „Het Christendom is in tegenspraak met de feiten van het kwaad”, zegt ze. Strict genomen is de uitdrukking op zichzelf onduidelijk. Maar ze bedacht blijkbaar: het heeft er geen logisch sluitende verklaring voor. Ik betwijfel dat. De zondeval is de christelijke verklaring voor al het kwade; en de mogelijkheid van de zondeval is gegeven met de volstrekte vrijheid, die God de mens, als zijn evenbeeld, verleend heeft. Het is de vraag of men hiervan kan zeggen, zoals Margaret Knight doet, dat een God die deze vrijheid schenkt, niet tegelijk alwijs, algoed en almachtig zou kunnen wezen. Dat hangt van het vrijheidsbegrip af, waarvan men uitgaat. Wel is zo'n God ondoorgrondelijk. Maar bovenal is het de vraag of wij dan

humanisme

die instelling gebruik maken voor hun karaktervorming? Het heeft geen zin het kind koudbloedige lessen te geven in ethiek. De morele opvoeding moet kleur hebben en warmte, en moet belangstelling inboezemen. Waarom zouden we ze dat alles niet geven door gebruik te maken van middelen die voor de hand liggen: de mythes van de godsdienst en de roerende en prachtige plechtigheden van de kerk? Het kind zal vanzelf wel ophouden in die mythen te geloven als het ouder wordt, maar dan hebben ze hun taak vervuld."

Het zijn echter nog meer de morele dan de intellectuele gevaren waar ik me hier zorgen over maak. Zij doemen op zodra het kind op een kritische leeftijd komt. Hij kan dan al zijn godsdienstige geloofsovertuigingen over boord zetten. En als zijn morele opvoeding aan de godsdienst verbonden is geweest, is het meer dan waarschijnlijk, dat zijn morele overtuiging mee gaat. Hij zou wel eens kunnen vinden, dat het allemaal maar praatjes-voor-de-vaak zijn geweest en dat hij nu niet meer weet waar hij aan toe is. In dit stadium kan hij het kwetsbaarst zijn voor communistische propaganda, als een communist vat op hem krijgt en zegt: „Je hebt nu afgerekend met sprookjes, het wordt nu tijd eens naar volwassen taal te luisteren".

In plaats van een bescherming te vormen tegen het communisme kan het verbinden van de moraal aan de godsdienst de mensen juist in diens armen drijven.

WAT het communisme betreft: het is een vergissing als men denkt, dat christendom en communisme in de wereld van vandaag twee grote, tegenovergestelde krachten zijn.

BIJ MRS KNIGHT'S REDE

wel een logisch sluitende verklaring voor het kwaad hebben. Ik heb het oog niet op bepaalde uitingen van kwaad, waarvan men hopen kan, dat ze ooit worden opgeheven, maar het onvermijdelijke kwaad dat in een chaotische natuur (ook binnen de mens) besloten ligt. Misschien meent Margaret Knight inderdaad dat de „Wetenschap" dat kwaad eenmaal zal opheffen. Maar dat is dan toch wel een heel oppervlakkige miskenning van de hachelijkheid van het bestaan. Voor het kwaad dat zich daarin steeds weer openbaart, hebben we geen andere „verklaring" dan dat het in de aard der dingen ligt. Maar dat is uiteraard geen werkelijke verklaring; laat staan een logische. Ik zou me het zijn althans veel logischer kunnen denken. Maar dat is nu juist het verschil tussen logica en werkelijkheid, dat het ene gedacht wordt en het andere er eenvoudigweg is; met alle gebrek aan logica!

En daarmee naderen we de kern van de kwestie: Voor de godsdienstige mens is ook God een realiteit. Godsdienst berust op de erkenning van die realiteit. Het is geen geloofssysteem. Dat is eventueel de theologie; maar theologie is iets anders dan godsdienst, zoals een wetenschappelijk wereldbeeld iets anders is dan humanisme. Daarom is het begrip logische

De fundamentele tegenstelling is die tussen dogma en wetenschappelijke opvatting. Aan de ene kant christendom en communisme, de twee grote, wedijverende dogmatische stelsels — aan de andere kant het wetenschappelijk humanisme, dat tegen beiden gekant is. Proberen het communisme te bestrijden door het christendom te doen herleven is een hopeloze taak. Het is als het ware — hoe zal ik het zeggen? — proberen het geloof in vliegende schotels uit te roeien door weer heksen op bezemstelen in te voeren. Ik zal op die vergelijking niet nader ingaan, maar ik bedoel, dat het gelijk staat met proberen een nieuwe mythe te verdrijven door een oude nieuw leven in te blazen, in plaats van een stap vooruit te doen naar iets dat gezonder is dan een mythe.

Wetenschappelijk humanisme is de oplossing. Met het wetenschappelijk te noemen bedoel ik niet, dat het domweg materialistisch is of dat het alleen waarde hecht aan wat in laboratoria gebeurt, in het geheel niet. Maar wetenschappelijk in die zin, dat het „geloof-zonder-bewijs" niet als een deugd beschouwt. Wetenschappelijk ook in zoverre, dat het uitgaat van veronderstellingen, niet van dogma's. Veronderstellingen die voortdurend beproefd en herzien worden in het licht van nieuwe feiten, liever dan te werken met beweerde, onveranderlijke waarheden waaraan verder niet getoerd mag worden. En humanistisch omdat het te maken heeft met menselijke wezens en met dit leven, in plaats van met bovennatuurlijke wezens en een andere wereld; omdat het meent, dat werkelijke goedheid bestaat uit menselijk geluk en ontplooiing, waarbij mannen en vrouwen hun capaciteiten voor geluk en voor intellectuele en esthetische ervaringen volledig tot ontwikkeling kunnen brengen. Het wetenschappelijk humanisme vindt deze zaken allemaal belangrijker dan welke ideologie of welke abstractie ook, of het nu de kerk is, of de staat, of het vijfjarenplan of het hiernamaals.

godsdienst evenzeer een onding als logische werkelijkheid; en de term wetenschappelijk humanisme evenzeer als wetenschappelijke menselijkheid.

De miskenning van deze moeilijkheid kenmerkt het hele betoog van Margaret Knight. Er is geen reden om haar daarom te verquizen, maar wel om hier van een wezenlijk verschil te spreken. En ik meen dat ditzelfde verschil haar tot op zekere hoogte onderscheidt van de British Ethical Union, waarvan ze voorzover ik weet ook geen exponent is.

Zo berust het betoog van Margaret Knight, voorzover het zich afzet tegen de godsdienst, m.i. op een fundamenteel misverstand. Daardoor moest het wel onnodige weerstanden opwekken, ook al is de aard der reacties hierdoor niet gerechtvaardigd. Zeker niet als men bedenkt wat christenen zich soms tegenover humanisten veroorloven. Maar de geestelijke strijd, noch het wederzijds beirip kunnen met zulke misverstanden gediend zijn. Het is juist het wezen van het moderne humanisme dat het de godsdienst her-ontdekt heeft voor wat hij is, zoals het zichzelf ontdekt heeft voor wat het is: niet een theorie of een wereldbeeld, maar een overtuiging omtrent mens en wereld, geworteld in de diepte van het eigen bestaan.

J. v. P.

REACTIES

EINDE vorig jaar heeft een zekere Mrs Knight gelegenheid gekregen om in een tweetal voordrachten voor de B.B.C. het standpunt uiteen te zetten van het moderne Humanisme, zoals wij ten onzent belichaamd zien in het Humanistisch Verbond. Dat is in Engeland nogal een rel geworden, want dit was nog nooit eerder op deze wijze aan de orde geweest. Zij pleitte voor een „moraal zonder godsdienst".

Het weekblad „Punch" heeft een aantal reacties van luisteraars afgedrukt, onder de titel: „Varieties of religious inexperience" — verscheidenheid in godsdienstige onervarenheid. Deze titel is een geestige wijziging op de titel van een zeer bekend werk over godsdienst-psychologie: „Varieties of religious inexperience" — verscheidenheid in godsdienstige ervaring. De reacties op Mrs Knight duiden echter op een zéér uiteenlopende onbekwaamheid bij het Engels publiek om tot de kern van de zaak dóór te dringen. Een dame schrijft: „Ik heb zorgvuldig naar Mrs. Knight geluisterd. Haar toespraak bevatte werkelijk geen enkele aanbeveling voor welk commercieel product ook. Waar maakt men zich zo druk over?" Een heer schrijft: „Er is héél wat onzin over de radio-praatjes van Mrs Knight gezegd. Haar initialen (M — de 13de en K — de 11e letter van het alfabet — Margaret Knight) maken het echter duidelijk, dat wij verwezen worden naar de Openbaring van Johannes Hfdst 13, vs 11: „Ik zag een ander beest opkomen uit de aarde en het had twee horens als die van het Lam, en het sprak als de draak". Mrs Knight is inderdaad „het kleine beest" uit de Openbaring en niet — zoals men ons wil doen geloven — „het grote beest".

Weer een ander schrijft: „Het feit dat de „Dag des Oordeels" betrekkelijk zo nabij is (8 Juli 1958) stelt de B.B.C. toch wel duidelijk in staat van beschuldiging voor de achteloosheid, waarmee zij Mrs Knight haar gang laat gaan."

Ten slotte citeer ik nog de heer, die in Oxford studeerde en schreef: „Ik moet protesteren tegen de mening van Mrs Knight, dat kinderen de verhalen uit het Nieuwe Testament op dezelfde wijze moeten lezen als de verhalen van de Griekse godengeschiedenissen. Ik acht dit misdadig. Er wordt immers al zoveel inbreuk gemaakt op en afgeknabbeld van de tijd, die besteed zou moeten worden aan het lezen van de schrijvers uit de klassieke oudheid!"

Er is een grote verscheidenheid, maar ook een grote onbeholpenheid onder ons, om een zekere godsdienstige problematiek tegemoet te treden en te verwerken. Wat Mrs Knight heeft gezegd is volkomen onbelangrijk vergeleken bij dit feit. En dit ligt in ons land niet beter dan in Engeland — of omgekeerd. Dat het een mens puzzelt hoe en wat en waarom God is — allicht! Wie puzzelt dit niet? Voor de diepst gelovigen is dit vaak het meest smartelijke vraagstuk! Maar voor vele anderen wordt het nimmer een echt vraagstuk, omdat alles blijft-steken in een grote verwarring. Dat is jammer, want een volwaardige discussie Christendom—Humanisme is altijd de moeite waard.

N. VAN GELDER

(Uit „Het Parool" van 19 Februari 1955)

Lezingen via de VARA

20 Maart: dr J. C. Brandt Corstius over „O, dacht U dat?";

27 Maart: C. Cabout over „Natuurbescherming";

3 April: dr J. P. van Praag over „Wat geven wij onze kinderen mee?"

„THE KIDNAPPERS”

Deze maal wil ik uw aandacht vragen voor een film die ons iets onthult van het kinderleven, dat ons volwassenen tot op zekere hoogte altijd een raadsel blijft, omdat wij ons nu eenmaal niet meer in de kindersituatie kunnen inleven, al onze kinderpsychologische kennis ten spijt. Meer dan welke andere kunst ook vermag de filmkunst ons binnen te leiden in de „wereld van het geheel andere”. Door de overrompelende werking van het beeld (vooral de close-up!) gaan wij ons namelijk zozeer met de personen van het witte doek identificeren, dat wij ze niet meer beschouwen, maar beleven.

Dit geldt eigenlijk voor iedere film, ook voor de slechtste. De kwaliteit van die belevenis is echter zeer verschillend. Welnu, zelden nog is een regisseur (Philip Leacock) er in geslaagd om kinderen zo ongedwongen zichzelf te laten zijn als in deze Engelse film, die helaas wel weer niet genoeg publiek zal trekken en dus maar zelden in een bioscoopprogramma te zien zal zijn. De gelukkig steeds talrijker wordende filmclubs wil ik daarom met nadruk op dit meesterwerk van regiekunst opmerkzaam maken. Men late dan bij voorkeur de opzettelijk misleidende Nederlandse titel „Verboden vreugden” achterwege!

De geschiedenis speelt in Canada in de dagen van de eerste kolonisatie. Het zijn vooral Schotten en Nederlanders die zich door harde arbeid een bestaansmogelijkheid bevechten in deze nieuwe wereld. Levend in kleine blokhutten met geen ander bedrijfskapitaal dan hun handen ontginnen zij de stugge bodem. Gemeen hebben zij het geloof, de strenge Calvinistische leer. Maar deze voortrekkers zijn nog te zeer gebonden door de tradities van hun land van herkomst om zich reeds een nieuw volk, Canadezen, te voelen. De tegenstellingen worden nog verscherpt door de recente Afrikaanse Boerenoorlog, die Hollanders en Britten tegenover elkaar heeft geplaatst. Jim Mackenzie, wiens zoon tegen de Boeren is gesneuveld, neemt diens beide zoontjes, wier moeder intussen ook is overleden, tot zich en voedt ze op „in de vreze des Heren” en in de haat jegens zijn Hollandse medekolonisten die hij met de „Boeren” identificeert. Zijn volgzaam vrouw en gevoelige dochter zijn niet opgewassen tegen zijn dominerende persoonlijk-

heid, die ook op de oudste der beide kinderen een diepe indruk maakt en hem tot navolging inspireert.

Het jongste knaapje gaat gebukt onder de kilheid van het vreugdeloze bestaan en bij hem kruipt het bloed waar het niet gaan kan. De dramatische spanning bereikt zijn hoogtepunt, als de kinderen in het bos een baby vinden, daar achtergelaten door een zorgeloze Hollandse jongedochter. De jongens verstoppen het wicht in hun rovershol, voeden het met geitemelk en koesteren het als een verboden stuk speelgoed. Als dit (natuurlijk!) uitkomt, moet de oudste terecht staan als „kinderdief”, maar wordt op een bewogen terechtzitting, waarbij „boze opzet” niet bewezen wordt geacht, vrijgesproken. Dan eerst besluit de zuinige grootvader de hartewens van zijn kleinkinderen te vervullen en hun een hond als speelmakker te schenken.

Een eenvoudig verhaal, dat goed past in de sfeer van dit puriteinse voortrekkersvolk, maar dat weinig stof schijnt te bevatten voor een film drama. Dat de film toch van het begin tot het einde boeit, komt alleen door het verrukkelijke spel der beide jongens en hun markante tegenspeler, de oude grootvader. Zoals steeds in de goede Engelse film is zeer veel zorg besteed aan de dialoog, die ondanks het Schotse dialect woord voor woord gevolgd kan worden. De gesprekken van de broertjes, vooral die welke ze voor het inslapen in bed voeren, zijn zo door en door echt, zo onvervalst kinderlijk dat we ze ademloos volgen. Het is haast ongelooflijk dat de regisseur er in geslaagd is deze kinderen voor het oog van de camera zo zichzelf te doen blijven.

Onwillekeurig dringt zich de vergelijking op met „Verboden Spel” („Jeux interdits”) van de Fransman René Clément. Ook in die film worden wij ge-

troffen door de natuurlijkheid der jonge hoofdrolspelers. Maar toch heeft naar mijn oordeel Leacock zijn Franse collega in dit opzicht nog overtroffen. En welk een afstand ligt er tussen hen beiden en de „moneymakers” van Hollywood die in de dertiger jaren de burgerij epateerden met opgedirkte lievertjes als Shirley Temple, Freddie Bartholomew en Deanna Durbin, of hoe deze „wonderkinderen” verder ook mogen heten. Ook ten aanzien van de uitbeelding van het kinderleven is de film bezig volwassen te worden. Aan ons de taak om deze gerijpte kunstvorm een kans te geven.

E. LOPES CARDOZO.

„In Odysseus' kielzog”

Er zijn heel wat mensen die de stelling verkondigen dat werkelijk goede boeken weinig lezers krijgen, en zij verbinden daaraan hun wantrouwen ten aanzien van „bestsellers”, die, omdat zij veel verkocht worden niet goed kunnen zijn. Uit deze theorie blijken twee zaken: ten eerste verheft hij die deze theorie aanhangt zich boven de velen, die het boek kopen en lezen en ten tweede blijkt een minachting voor de massa. Ik zal de laatste zijn om toe te geven, dat best-sellers altijd de beste boeken zijn, want er spelen een aantal motieven mee waarom men dit of dat boek koopt, maar de theorie in zijn algemene vorm is onhoudbaar.

Ik wil de omgekeerde stelling wel verdedigen: de gemiddelde mens, die niet gespeend is van een zekere graad van ontwikkeling, heeft een fijne neus voor wat goed is, en dat goed wordt dan bedoeld in de zin van algemeen menselijk. Weet men zichzelf tot een elite behorend, dan behoort men zeker niet tot een waarlijke elite, want de beoordeling daarvan ligt niet in de mensen zelf, maar in de gewone, redelijke sterveling. Welnu het boek van Göran Schildt „In Odysseus' kielzog” (uitgave N. Kluwer, Deventer en „Contact”, Amsterdam, 2e druk) is op weg een best-seller te worden en dat is een verheugend verschijnsel, want er blijkt uit hoe groot de belangstelling nog altijd is voor de klassieke oudheid en hoe groot de liefde is voor de Middellandse Zee, waar de creatieve geest, zoals Marsman schreef, heerste en nog heerst.

De schrijver is een sympathiek, niet zelden wijs, humorvol mens, die met zijn jacht, de „Daphne”, door de Middellandse Zee zwerft en ons, vlot en vrolijk, maar soms ernstig vertelt van de beroemde plaatsen die hij bezocht heeft. Prachtige beschrijvingen van het Griekse landschap, spannende verhalen over avonturen, en een scherpe kijk op mensen en dingen, daar is het boek vol van en aan de hand van fraaie foto's kunnen wij aan de tocht deelnemen. Wetenschappelijke kritiek moet zwijgen bij lezing; ik meen namelijk dat vele van zijn theorieën de toets der kritiek niet kunnen doorstaan, maar de reiziger is dan ook een amateur. Maar soms treft een inzicht als juist en goed gevonden en door die parels krijgt het boek waarde, boven die van een gewone reisbeschrijving.

Het doet goed om te lezen van een man die een Griek zou willen zijn uit de oudheid en die er geen geheim van maakt dat het christelijke geloof hem niets zegt. Hij heeft de, tegenwoordig zo weinig voorkomende eigenschap, dat hij kan bewonderen, zoals, volgens hem, alle grote dichters bewonderd hebben. Wij hebben bijzonder genoten van deze humorvolle reisbeschrijving naar het wonderland van Hellas.

B.

IK denk er ZO over

Crematie en christelijke zede (1)

ZONDER iets af te doen aan de principiële merites van het artikel, dat onder bovenstaand opschrift in „M. en W.” van 19 Februari 1955 verscheen meen ik toch ernstige bezwaren te moeten maken tegen de wijze, waarop dr Van Praag de bezwaren, die tegen het door de Tweede Kamer aanvaarde wetsontwerp bij de crematisten bestaan, bagateliseert en verkeerd voorstelt.

Hij geeft in zijn artikel blijk van niet of verkeerd geïnformeerd te zijn, waardoor hij meewerkt aan legende vorming omtrent de crematiebeweging in Nederland.

Wat is n.l. het geval? Dr Van Praag schrijft: „....., omdat de verenigingen voor lijkverbranding zich in grote lijnen bij het wetsontwerp hadden neergelegd”.

Als dr Van Praag zich vooraf bij die crematieverenigingen georiënteerd had, zou hij die woorden stellig niet gebruikt hebben. Hij zou dan geweten hebben, dat het wetsontwerp slechts aanvaardbaar werd indien er enkele, zeer principiële veranderingen in werd aangebracht. Zoals het nu door de Tweede Kamer is aangenomen, wordt 't door deze verenigingen volstrekt afgewezen! De legende, als zouden zij het er in grote lijnen mee eens zijn vindt zijn oorsprong in de P. v. d. A.-fractie, die enkele zinnen uit een adres van de crematieverenigingen aan de T.K. uit hun verband hebben gehaald. Deze legende werd door andere „progressieve” bladen overgenomen en wordt nu ook door „M. en W.” verbreid.

Dit in de eerste plaats.

Ten tweede wordt de zin: „Erg hinderlijk lijkt mij deze vorm van discriminatie niet” (een codicil, dat geëist wordt, als men na zijn dood gecremeerd wenst te worden, dus zonder codicil geen verbranding!) wel heel lichtvaardig geuit. Weet dr Van Praag wel precies, wat het voor een eenvoudig mens zeggen wil op 30-jarige leeftijd in een verklaring, als geëist wordt, te schrijven, dat hij wil, dat zijn lijk verbrand worde, en dan die verklaring 30 of 40 jaar of nog langer te bewaren, zodat zij te rechter tijd gevonden en getoond kan worden? De vraag stellen is haar ontkennend beantwoorden, want als dr Van Praag dat geweten had zou hij niet zo lichtvaardig deze woorden hebben geuit. Alweer geldt hier: dr Van Praag had zich over de draagwijdte van deze eis (een codicil) vooraf bij de crematieverenigingen moeten oriënteren.

Ten derde: „Daardoor (door het amendement-Scheps) zijn de bezwaren inderdaad ten dele ondervangen”. Ook dit is niet juist. Er zijn vele tienduizenden prot. christelijke voorstanders van crematie, die tegen eventuele opvoeding van hun kind in een protestantse inrichting geen bezwaren zouden hebben (niet alleen buitenkerkelijken zijn pro-crematist) en die toch zouden verlangen, dat hun overleden kind gecremeerd moet worden. Maar in zo'n geval wordt hun het ouderrecht eenvoudig ontnomen door de leiders van zo'n inrichting. Terecht eiste prof. Oud over dit schandelijke artikel, dat ook na het amendement-Scheps schandelijk bleef, hoofdelijke stemming om aan alle werkelijke voorstanders van crematie (en dat zijn er vele honderdduizenden) te tonen, wie van de leden der P. v. d. A.-fractie er voor waren en helaas.....

En als dr Van Praag dan nog schrijft: „..... en het groepje humanistische Kamerleden van de P. v. d. A., dat meestal met hen (Oud en VVD) heeft meegestemd”, dan is daarop alleen maar te zeggen: Geen enkel lid

van de P. v. d. A.-fractie heeft tegen dit verfoeilijke wetsontwerp gestemd. En dat is tekenend voor de immens grote invloed van de K.W.G. in de P. v. d. A. Of moeten we zeggen: van de K.V.P.?

De crematieverenigingen hebben recht op een juiste voorstelling van zaken. Crematie wordt sedert 40 jaar in Nederland toegepast zonder dat zich ooit enige moeilijkheid heeft voorgedaan. Het is daarom een grote vraag of de discriminatie door het in werking treden van deze wet minder erg zal worden. Deze wet betekent een belangrijke stap terug, want de crematieverenigingen denken hierbij niet alleen aan haar eigen leden. Deze verenigingen zullen er heus wel voor zorgen, dat haar doden gecremeerd worden. Maar de honderdduizenden, die nog geen lid van een crematievereniging zijn en desondanks voorstander van crematie zijn, zullen thans hun doden niet meer kunnen laten cremieren, tenzij ze dat simpele stukje papier kunnen produceren, dat in 90 van de 100 gevallen zal ontbreken op het moment, dat het nodig is. De oude toestand was verre te verkiezen boven de toestand, die ontstaan zal als dit ontwerp tot wet wordt. De eisen, die deze wet stelt om crematie mogelijk te maken zullen in de praktijk zo zwaar blijken te zijn, dat velen de laatste wil van hun dierbare overledenen zullen moeten negeren omdat de wet nu eenmaal sterker is dan liefde.

In ieder geval: de legende, als zouden de crematieverenigingen het in grote lijnen met deze wet eens zijn, behoort, in de eerste plaats door ons, humanisten, naar het rijk der fabelen verwezen te worden.

M. STEVENS,
Secr. afd. Amsterdam van de
Ver. voor Crematie AVVL.

ONDERSCHRIFT.

Enkele opmerkingen bij wijze van antwoord:
1. Afgezien van wat Kamerleden en kranten citeren heb ik in mijn eigen orgaan voor lijkverbranding geen andere opvatting kunnen bespeuren dan die aangegeven wordt door de uitspraak: „niet voldaan, maar ook niet ontevreden”. Dat was ook de strekking van het adres aan de Tweede Kamer (d.d. 21 Januari j.l.)¹⁾. Wel kwamen daarin twee wensen tot uiting, waaraan gedeeltelijk is tegemoet gekomen. Na de discussies in de Tweede Kamer (maar vóór de stemmingen) volgde nog een open brief (d.d. 9 Februari j.l.), wel scherper van toon, maar in feite gelijk van inhoud. Men begripte mij wel: ik veroordeel dat allerminst, maar het verklaart dat velen de strijd rondom de crematie-wetgeving niet hebben zien aankomen.²⁾

2. De wet, zoals ze thans is, eist géén codicil! Een eenvoudige verklaring, b.v. in het Trouwboekje gelegd of opgezonden aan de crematievereniging waarbij men is aangesloten, is voldoende. Ik zeg niet dat er geen bezwaren aan verbonden zijn, maar „erg hinderlijk” lijkt me deze vorm van discriminatie inderdaad niet, als het om een principiële zaak gaat. De crematie-verenigingen zullen dunkt me wel een regeling treffen die praktisch voldoet.

3. Door dat amendement-Scheps zijn de bezwaren t.a.v. de plaatsing in gestichten ten dele (n.l. voor sanatoria, e.d.) inderdaad ondervangen. Niettemin heb ik in mijn artikel de in het geding zijnde bepaling met scherpe be-woordingen aangevallen. Wegens

ruimtegebrek is er zelfs nog een alinea weggelaten waarin ik speciaal gewezen had op de gevolgen t.a.v. gedwongen of half-gedwongen plaatsingen (kinderbeschermings-instellingen, zwakzinnigengestichten). Ik begrijp niet goed waarom inzender hier een tegenstelling tussen hem en mij construeert.

De cursief gedrukte zinnen in zijn stuk geven daarvan misschien een verklaring: Hij tracht politieke fouten aan te wijzen; ik heb getracht mij van politieke beoordelingen te onthouden. Wel zal men gemerkt hebben, dat ik het standpunt van de meerderheid der P. v. d. A.-fractie niet deel. Toch zou ik met de minderheid dier fractie in de eindstemming vóór het ontwerp hebben gestemd, omdat het een einde maakt aan de volstrekte onwettigheid van de crematie tot nu toe. Men kan daardoor ook anders oordelen, maar dat is geen reden om achter dit verschil in inzicht meer te zoeken dan er achter zit.

Het heeft mij inderdaad tot voldoening gestemd dat „het groepje humanistische Kamerleden van de P. v. d. A. op de beslissende punten over het geheel tegen de meest aangevochten bepalingen heeft gestemd (evenals de VVD en de CPN uiteraard). Het zou mij gespeten hebben als partij-discipline zwaarder had gewogen dan humanistische overtuiging. En wat de K.W.G. betreft: ik betreur de houding die zij in deze heeft aangenomen, maar dat doet me niet vergeten de schitterende verdediging van de humanistische zaak, die haar Kamerleden in 1953 gegeven hebben bij de behandeling van de geestelijke verzorging in de arbeiderskampen.

Laten we intussen niet op zijpaden raken, en onze activiteit richten op hen die het aangaat. Ik hoop dat inzender niet mij daarvoor houdt; noch degenen die meer of minder ver gingen in de richting van het compromis (té ver voor een deel), maar op hen die ook zonder compromis de meerderheid in de Kamer bezitten: de confessionele partijen, die van die meerderheid zulk een eenzijdig gebruik hebben gemaakt. Het hoofdbestuur van het Verbond zal zich nog eens tot hen richten om te pleiten voor het goed recht der crematie in Nederland.

J. VAN PRAAG.

1) Dat was dus na de afsluiting der schriftelijke voorbereiding, toen de politieke meningsvorming voorlopig zijn beslag had gekregen.

2) In een document aan de Eerste Kamer (d.d. 7 Maart j.l.) wordt voor het eerst en in tegenstelling tot voorheen, gesproken van verslechtering in vergelijking tot de huidige toestand.

Crematie en chr. zede (2)

Ons, humanisten, gaat de democratie nauwer harte, hoe politiek geschakeerd we ook mogen zijn. Deze democratie stond op het spel, toen de Tweede Kamer zich onlangs bezig hield met de crematie-wet. Met alle waardering voor het artikel: „Crematie en christelijke zede”, heb ik deze zienswijze gemist, althans zo goed als.

Het ging om meer dan crematie en christelijke zede! De heer Oud heeft dit magistraal aangetoond, wij moeten hem er dankbaar voor zijn, en een krachtig geluid, krachtiger dan bovengenoemd artikel, dient m.i. het H.V. te laten horen.

Met dezelfde argumentatie en dezelfde principes als ze bij de behandeling van bovengenoemde wet naar voren brachten kunnen de confessionele partijen en de heer Burger pleiten voor een verbod van actie en optreden van het H.V. in streken, die het moderne humanisme niet welgevallig zijn.

De democratie en ook het H.V. stonden in dit debat op het spel. Wij dienen waakzaam te zijn.
H. GRASMEYER.

„IK denk er ZO over”

Modepraatje of: „Van het kind en het badwater”

Onze vriendelijke redactie-secretaris schreef in een blijkbaar zwaarmoedige bui zijn hoofdartikel over de Parijse H- en A-lijn; inderdaad een zuur stukje! Nu houd ik niet van zedepreekjes in de trant van „terwijl ginds... zien we hier dat...” Men kan de zotste dingen combineren, daar alles mee bewijzen en bedenkelijk het peil van een zondagschool naderen. Ook huiver ik voor moralistische beschouwingen over esthetische aangelegenheden.

Het ergst echter vind ik het feit dat v. S. iets veroordeelt om zijn excessen en zodoende het kind met het badwater weggooit. Ongeacht immers brengt hij de haute couture in discrediet, juist nu ook in ons land een vergrote belangstelling voor deze kunst merkbaar wordt. Hij wekt de indruk alsof het esthetische er in de mode niet op aankomt.

Ook in andere kunsten geldt het als een bekrompen standpunt, het moderne als decadent af te wijzen op grond van experimenten die niet ieder liggen. Vooral tegen de non-figuratieve schilderkunst en de atonale muziek en poëzie bestaan vooroordelen, waaraan men niet te gemakkelijk mag toegeven. Men staat vaak voor vreemde experimenten; deze verdwijnen doorgaans, nadat zij toch weer het pad naar nieuwe ontwikkeling hebben gebaand.

Met de kunst der couture is het evenzo gesteld. Ik ben het wel met v. S. eens, dat enkele nieuwe creaties zonderling aandoen — zij zullen spoedig verdwijnen. Maar v. S. vergeet er bij te vermelden, dat dezelfde en andere ontwerpen ook modellen hebben gebracht die een lust voor het oog zijn en van vertijnde esthetische smaak getuigen. Wie wel eens een goede modeshow heeft bijgewoond, of elders zijn ogen de kost gegeven heeft, weet dit.

Ik wens dus de hele zaak op het zuiver esthetische vlak te houden. Hoe dolzinnig de wereld zich ook moge voordoen, het is nog niet zo ver gekomen dat het esthetische geen belang meer heeft. Gelukkig niet! En wie oog voor het schone heeft, zal ook de werkelijk creatieve talenten op modegebied bewonderen, en verbetering van het peil der kleding toejuichen. Van S. spreekt over massalisatie; die vindt men echter in het confectionbedrijf, en voorts in het naknappen van cliché-patronen uit de „Margriet”. Laten we eerlijk zijn en toegeven, dat de gemiddelde Hollandse kleding al haast even laf is als de Hollandse keuken, en dat zegt wat! We zijn nu eenmaal calvinisten...

Het is echter een feit, dat dit besef gaat doordringen; stappen op weg naar verbetering zijn reeds gedaan. Daarom wijs ik het negatieve stukje van v. S. af.

Ongetwijfeld zal v. S. opmerken dat wij langs elkaar heenpraten en — wie weet — over een aantal dingen gelijk denken. Het zij zo; ik betreurde het slechts dat hij slechte voorbeelden koos. Bovendien nog iets. Ook ik weet, dat iedere kunst bedreigd wordt door het commerciële. Ook ik weet, dat de haute couture nog een al te kostbare geschiedenis is. Bovendien weet ik, dat een goed geklede vrouw per definitie nog geen dame behoeft te zijn.

Maar even waar is, dat men hier te lande wel eens wat al te onverschillig staat tegenover deze dingen. Men vergeet soms, dat er naast ethische ook de esthetische waarden zijn. Ik acht deze juist als humanist hoog: ook het historische humanisme was verbonden met

„Opvoeding en de betekenis van het leven”

Moeilijk is het eigenlijk een oordeel te geven over „Opvoeding en de betekenis van het leven” van de als theosoof vroeger wereldvermaarde Krishnamurti, dat bij L. J. C. Boucher (Den Haag) uitkwam (Prijs f 5,90). Moeilijk, omdat veel wat de humanist eigen is — bijvoorbeeld het op kennis gefundeerde redelijke oordeel — bij Krishnamurti niet veel steun vindt; moeilijk ook omdat in dit niet zeer originele boekje toch veel gedachten staan, die de humanist sterk aanspreken. Enkele citaten kunnen dit verduidelijken: „Opvoeding in de ware betekenis is het helpen van de individu om volgroei en vrij te worden, om uitbundig in liefde en goedheid te ontbloeien”; „Zonder eerbied voor het menselijk leven zal kennis slechts tot vernietiging en ellende leiden”; „Om de betekenis van het leven met al zijn conflicten en moeilijkheden te begrijpen, moeten wij denken onafhankelijk van enig gezag, daarbij inbegrepen het gezag van georganiseerde godsdiensten”; „Wat wij godsdienst noemen is niet anders dan georganiseerd geloof met zijn dogma's, ritualen, mysteriën en bijgeloven”.

De moeilijkheid schuilt voor een groot deel in Krishnamurti's geestelijke grond, die zo doordrenkt is van mystiek, dat de humanist hem veelal bezwaarlijk op dit onvaste terrein kan

de schoonheidszin der Renaissance. De esthetische beleving ligt voor mij in hetzelfde vlak als voor anderen de religieuze. Zelfs aan een „rationalist” is het irrationele niet vreemd...

Weinu, ook de ontwerpers en coupeurs behoren kunstenaars in hun vak te zijn. De beste zijn het ook. Zij zijn harde werkers, die met idealisme en scheppingsdrang bezielde zijn, en die veel energie nodig hebben om te slagen. Hun creativiteit moge er toe bijdragen, het algemene peil te verhogen doordat men meer oog krijgt voor de mogelijkheden van het goede handwerk. Terecht werd de vroegtijdige dood van de geniale Jacques Fath als een Europees verlies gevoeld.

G. W. HUYGENS.

(Nu Huygens zelf opmerkt, dat hij langs mijn betoog glijdt, behoeft ik dit niet meer te zeggen. Natuurlijk ben ik het met hem eens, dat mode-ontwerpen een kunst kan zijn, maar daárover handelde mijn artikel niet. Ik heb slechts duidelijk willen maken dat een kleine clan enkele keren per jaar op schier dictatoriale wijze aangeeft, wat men „behoort” te dragen. De gevaarlijkste zijde van dit mode-„spel” acht ik nog, dat het overgrote deel der Europese vrouwen critiekloos de Parijse voorschriften volgt. Zeg nu niet, dat de meesten er geen geld voor hebben: juist vrouwenbladen van de soort, waarop Huygens duidt, en de confectionbedrijven geven die voorschriften door, zij het ietwat „vertaald”. Was het maar zo, Huygens, dat onze vrouwen de kleren lieten maken die passen bij haar figuur, huidkleur, haar en leeftijd. Was het maar zo, dat ook de kleermakers zich daarnaar richtten, dan zou er iets van de scheppingsdrang die in iedere mens leeft, ook in zijn kleding tot uiting komen. Nu wordt die drang door het „onverbidelijke” voorschrift te dikwijls verdrongen. Met welk resultaat? Ik kan mij nog drommels goed herinneren hoe enkele jaren vóór de oorlog paars tot modekleur werd verheven. Binnen een maand werd je ziek van alle variaties paars, waarmee de vrouwen zich hadden omhangen! Zie, zó iets noem ik het bevorderen van massalisatie, dat m.i. weinig met esthetica te maken heeft. v. S.).

volgen. Critisch denken en formuleren behoort m.i. ook niet tot K's sterkste zijde, waardoor hij tot uitspraken komt die vrij duister zijn. Bij voorbeeld: wat bedoelt K. met een zin als „Godsdienst is het aankweken van vrijheid in het zoeken naar waarheid?” Wat met: „Hetgeen wij werkelijk zoeken, is deze intense hartstocht der zelfvergetelheid, die vereenzelviging met iets, waarin wij onszelf volkomen kunnen verliezen”; „Wat bedoelt hij met „het hoogste zoeken”, waarom noemt hij de aard der werkelijkheid de aard van God? Opvoeden is ook „aankweken van het begrip van wat is”, waarbij de klemtoon ligt op de twee laatste woorden, die bij K. kennelijk een mystieke betekenis hebben.

Nogmaals: toch doet het boekje als geheel sympathiek aan, omdat de schrijver zeer begaan blijkt met de aan verwarring en wanhoop overgegeven mens-van-deze-tijd. Maar of zijn zigen niet bepaald kristalheldere gedachten die verwarring kunnen verminderen...? J. v. S.

„Kinderhand”

In Til Brugman's novelle „Kinderhand” (uitgave De Beuk, Amsterdam) geeft de schrijfster in drie en zestig bladzijden de tragische geschiedenis van een kinderlijke vreemde, onreële, sullige, onmaatschappelijke, angstige man, Jan van Heuvel, van het moment dat hij alleen maar vreemd is tot de tijd dat hij volslagen krankzinnig in een inrichting vertoeft. Met kleine kinderen kan hij het best vinden en ze zijn dol op hem want Ome Jan doet wilde spelletjes en doet net wat zij nooit mogen.

Men leest dit meesterlijke verhaal geboeid van het begin tot het eind uit en weet niet wat meer te bewonderen: de minutieuze tekening van het kleinburgerlijk gezin in Amsterdam, de volledig levensware gesprekken, de geconcentreerdheid op de wezenlijke punten in de ontwikkeling van het verhaal of de diep ingeleefde en liefderijke beschrijving van de hoofdpersoon. Er staat geen woord te veel of te weinig in.

Ik vraag mij af wie van de hedendaagse schrijfsters in ons land een zo voortreffelijk verhaal kan schrijven, nu Marianne Philips gestorven is. Ik kan niemand vinden. Ik weet niet of mevrouw Brugman deze novelle heeft ingezonden ter beoordeling voor de uitgave van de Boekenweek. Als dit wel zo is dan is het een raadsel waarom dit verhaal niet werd gekozen als „het geschenk”.

Ik raad U aan om dit kleine boekje te bestellen. U zult genieten van een letterkundig product van een van de waarlijk originele auteurs die wij hebben in ons land. H. B.

MENS EN WERELD

Verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr H. Bonger. Redactie-secretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro: 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1.— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3.— p. jaar, voor niet-leden f 5.—. Buitenland f 6.—. Losse nummers: f 0.20.

Zomerprogramma 1955.

Uitvoerige inlichtingen vindt U in „In en Om” van Januari j.l., dat wij U, op Uw verzoek, graag toezenden.

Familiekampen in De Ark, Nunspeet.

Van 23—30 Juli berust de leiding bij het echtpaar J. Doets, van 30 Juli—6 Augustus bij J. Smid en echtgenote, lekespelleiding M. Plettenberg, van 6—13 Augustus bij het echtpaar F. Bohlander met Mej. Bora Sweijd voor de zangleiding. De familie Hillmann zorgt voor de kinderen.

Kampen in een prettige sfeer en prachtige omgeving, met een afwisselend programma. Gezinskamers van drie tot zes personen.

Kinderen onder 1 jaar verblijven kosteloos. Voor kinderen van 1 t/m 6 jaar betaalt men f 23,50, van 7 t/m 14 jaar f 35,—. Deelnemers boven 14 jaar wordt f 43,50 berekend.

Haast U, want deze kampen zijn al bijna volgeboekt.

Tentenkamp in De Achterhoek (niet op Schouwen, zoals eerder werd vermeld), van 6—13 Augustus onder leiding van het echtpaar F. van Praag.

Een intiem kamp van eenvoudige opzet: er zijn gezinstenten en een conversatie-eetent. De prijs bedraagt f 23,— voor volwassenen en f 19,— voor kinderen t/m 11 jaar. Aanmelding vóór 1 Mei.

De Kinderkampen in het kamphuis „De Korenbloem” te Elspeet, voor kinderen van 7 t/m 13 jaar.

Van 30 Juli—6 Aug. heeft het echtpaar J. Weggelaar de leiding, van 6—13 Aug. het echtpaar C. Polderman. Heerlijke, afwisselende dagen, goed verzorgd, onder ervaren leiding. De prijs bedraagt f 32,50 en f 4,— verplicht zakgeld (o.a. voor een bustocht). Na overmaking van f 1,— op giro 304960 van het Hum. Verbond, Utrecht wordt het maandbericht „De Korenbloem” toegezonden.

Voor alle bovengenoemde kampen dient f 10,— p.p. p.w. vooruit gestort te worden. Inlichtingen en aanmeldingen bij De Ark, Nunspeet.

SVHG-kampen voor middelbare scholieren,

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O.). Abonnementprijs f 3,— per jaar.

REISPROGRAMMA 1955

15 dagen zonnechijn:

Paasreis Parijs 4 dagen	f 30,—
Côte d'Azur 15 dagen	f 85,—
Collioure/Carcassonne	f 100,—
Yugoslavië (Rab)	f 120,—
Scandinavië	f 120,—

De Vrienden van de Riviera

Société des Campeurs

van Hogendorpstr. 163, Amsterdam
Telefoon 88764

onder auspiciën van het H.V. Een tentenkamp van 20—27 Juli in Varse (Twente) en een trekkamp (ook met tenten), eveneens van 20—27 Juli. Over dit laatste kamp wordt alleen de ouders een reisschema toegezonden. Prijs voor beide kampen f 26,50 p.p.

Inlichtingen bij Mej. M. Balvers, Goethe-laan 27, Utrecht.

Het HJG-kamp wordt gehouden bij Coö (Luik, België) van 30 Juli—6 Augustus. De prijs bedraagt f 30,—, excl. reis, die evt. gemeenschappelijk gemaakt wordt. Inlichtingen bij Coen Brink, Parallelweg 80, Koog a.d. Zaan.

Over het Pinksterkamp kunt U inlichtingen vragen bij Mej. M. de Nachtegaal, Govert Flinkstr. 144 II, Amsterdam Z.

Het HJB-kamp heeft z'n definitieve plaats nog niet gevonden, daar hoort U nog over. Ook de data volgen nog.

Het is bedoeld voor jonge mensen van 15 tot 23 jaar.

Inlichtingen bij Mej. J. Prins, Weth. Venteweg 70, Gouda, die ook nadere mededelingen verstrekt over het Pinksterkamp, dat de HJB gaat organiseren.

ARK-bijeenkomsten. Het Paas- en het Pinksterkamp lopen van de Zaterdagmiddag vóór de feestdagen tot na de laatste maaltijd op de 2e feestdag. Men kan echter ook langer blijven. Voor de eigenlijke kampen betaalt men f 14,—, voor kinderen onder 11 jaar f 11,—. Over het programma en de leiding volgen nog mededelingen.

De bijeenkomst voor bejaarden zal niet in het voorjaar, maar in de loop van September plaats hebben: het echtpaar Dijkstra heeft weer de leiding. Men zal van Maandagmorgen tot Zaterdagmorgen in De Ark verblijven tegen een prijs van f 28,— of f 25,—, naar keuze. Over de juiste data volgen nog mededelingen.

Huisvrouwen-vacantie op de „Ark”

Als de natuur op zijn mooist is, de schoonmaak achter de rug en de zomerkleren in orde zijn, bestaat er gelegenheid om een paar heerlijke vakantie-dagen door te brengen op „De Ark”. Van Maandag 9 Mei tot Vrijdagmiddag 13 Mei wordt De Koepel voor onze huisvrouwen gereserveerd, waar we ons eigen gezin vormen. De dagen zullen doorgebracht worden met heerlijk uitrusten, wandelen, lezen, met elkaar praten, discussiëren over problemen, die in het bijzonder

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

de vrouwen interesseren en in de avonden wordt er muziek gemaakt, voorgedragen, enz. enz.

De kosten zijn f 5,— per dag en we zijn er vier volle dagen, zodat de totale kosten f 20,— plus reiskosten zullen bedragen.

We moeten dus gaan sparen en de echtgenoten moeten hierbij helpen, terwijl gemeenschapsbesturen wellicht ook nog wel vrouwen weten, die er nodig eens een paar dagen uit moeten, maar b.v. of moeilijkheden hebben met de kosten of met het verzorgen van de kinderen. Daaraan is altijd een mouw te passen.

De leiding van de week is in handen van mevr. A. Treurniet—Wiersma.

Aangezien we tijdig willen weten op hoeveel gasten we kunnen rekenen, is het wel zeer gewenst, dat U zich tijdig opgeeft aan „De Ark” voor dit kamp. En in ieder geval direct beginnen met.... sparen!!

Zojuist is verschenen

Ontmoeting der Levensovertuigingen

Een serie inleidingen, gehouden op de ZOMERSCHOOL 1954.

Inhoud

VRIJZINNIG CHRISTENDOM
door Dr. H. FABER

SCEPTICISME
door Dr. A. L. CONSTANDSE

HET KATHOLICISME
door Dr. B. DELFGAAUW

PROTESTANTISME
door Prof. Dr. J. H. BAVINCK

HUMANISME
door Dr. J. P. VAN PRAAG

Franco
toegezonden

prijs f 1.90

Te bestellen bij: Centraal Bureau
Hum. Verbond • Bleyenburgerstraat 1
Utrecht • Tel. 10163 • Giro 304960

Jong zakenman (30 j.), Hum. Socialist, wil graag **corresponderen** met jonge, ongeh. vrouw. leeftijd 22 tot en met 26 jaar (liefst foto insl.). Discr. Verzekerd. Br. niet reflect. worden teruggezonden. Br. onder Mrt. 4 bureau van dit blad.

Welke energieke jongeman van ± 30 j. (enig kapitaal) heeft genoeg energie en werklust, klein doch goed geoutilleerd **garagebedrijf in Rotterdam weer op gang te brengen?** Later event. overname. Br. onder Mrt. 3 bur. van dit blad.

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

**Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor
Riouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.**

Lees deze advertentie zéér aandachtig

Ter ere
van het
20 JAAR
bestaan van
UNIEK
BB
BETER EN BILLIJK

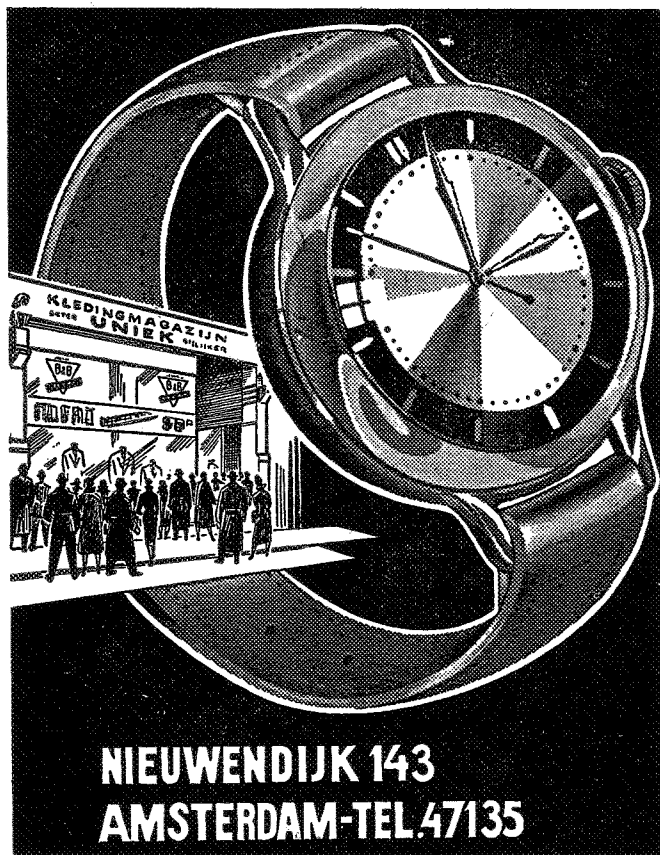
De vele schriftelijke en telefonische verzoeken nopen ons, de grote jubileum-reclame te verlengen t/m 9 April a.s. Hierna sluiten wij onherroepelijk met deze reclame-actie.

Heel Nederland zal hiervan profiteren!

De grootste fabrikanten staan achter deze reclame-actie!

- No. 1 Of U wél of niet koopt, Uw reiskosten, retour door geheel Nederland, worden vergoed.
- No. 2 Iedere koper(ster) van een costuum, winterjas, mantel-costuum, mantel of demi ontvangt een origineel Zwitsers polshorloge met goud-doubléband cadeau.
- No. 3 Iedere koper van een pantalon, sportcolbert of een merk regenjas ontvangt een fiber-reiskoffer cadeau.
- No. 4 In de prettige ochtenduren ontvangt U bij wel of niet kopen een heerlijk kop koffie met gebak.
- No. 5 Wij maken deze reclame niet alleen voor de vele duizenden vaste klanten welke wij in geheel Nederland hebben, maar tevens voor onze toekomstige cliënten.
- No. 6 Reis rustig op onze kosten naar Amsterdam, niemand zal teleurgesteld worden.
- No. 7 Zij, die in Amsterdam wonen, krijgen bovendien een extra verrassing.

Let U vooral op ons juiste adres **NIEUWENDIJK 143**

Ook des Maandags van 9 tot 6 uur geopend

NU heeft U de gelegenheid van deze zeldzame reclame-aanbieding te profiteren, want juist op deze dagen gaat U zich beraden omtrent de keuze van Uw kleding. UNIEK heeft speciaal voor de Pasen een keurcollectie Dames- en Herenkleding samengesteld, die de toets der critiek glansrijk kan doorstaan.

Enige voorbeelden:

RECLAME KAMGAREN EN TROPICAL COSTUUMS,
pracht voorjaarsdess, ook in donkerblauw f 77,— f 67,— f 57,—

ELCO MAATSISTEEM COSTUUMS,
ongeveerwaard van pasvorm in de beste kwaliteit tropical en kamgaren, ook in stemmig blauw f 97,— f 87,—

PANTALONS,
in alle tinten f 24,— f 17,—

SPORTCOLBERTS,
in de bekende merken f 45,— f 35,—

100 % WOLLEN GABARDINE REGENJASSEN,
ook in gedekte tinten f 85,— f 65,—

Popeline Regenjassen, in de bekendste wereldmerken f 55,— f 45,—

Op onze opnieuw uitgebreide Dames-afdeling (1e etage) een keurcollectie van de allernieuwste modellen.

VOORJAARSMANTELS,
exclusieve modellen en dessins f 45,— t/m f 95,—

ELCO MANTELCOSTUUMS,
gelijk aan maatwerk f 85,— f 75,—

DAMES REGENMANTELS,
met volledige garantie. Leuke vlotte modellen f 45,— f 35,—

Een prettige reis naar Amsterdam

Deze reclame-actie duurt voor onze cliënten en toekomstige cliënten t/m 9 April.